

Reträtt under dimbildning

Statsrådet Möllers interpellationssvar rörande transitering av en tysk division 1941 och de härtill knutna socialdemokratiska inläggen innebar till stor del en reträtt — glädjande nog en öppen reträtt. Hr Möller förklarade att socialdemokraterna icke ville undandra sig sitt "faktiska medansvar", att de upplysningar han lämnat var utan värde "ur ansvarighetssynpunkt", att de mot beslutet särskilt kritiska socialdemokraterna icke "visat någon särskild rättrådighet eller klokhet". Det är sympatiskt klara ord, och de blir inte mindre tilltalande därför att de bjärt sticker av mot den socialdemokratiska agitationens tendens att välta över ansvaret på andra.

Att mäta graderna av reaktion mot det tyska kravet på genommarsch är utomordentligt svårt. Alla medlemmar av regeringen var naturligtvis i princip motståndare till kravet: de skulle ha föredragit att det inte ställts och att det utan risker kunnat tillbakavisas. Men någras ovilja mot beslutet var sannolikt, bland annat av hänsyn till att det tedde sig som en hjälp åt Finland, relativt svag, medan andra var mera beredda att utan reservationer säga nej. Viktigare är att alla mer eller mindre medvetet och bestämt gjorde sitt ställningstagande beroende av de andras; framför allt ville man hålla ihop, och det var i den situationen varken underligt eller vanhedrande. Så mycket är klart att några socialdemokratiska statsråd var mer energiska i sin önskan att avvisa kravet. Inte heller de reagerade emellertid mot dess beviljande annat än genom att muntligen — alltså icke i övlig form genom skriftliga reservationer — uttala sina betänkligheter i konseljen. Det skedde enligt hr Möller egentligen för att upplysa kungen om läget — en onekligen svag motivering för en svag reaktion.

Det stora frågetecknet förblir statsminister Hansson. Var han "verklig" motståndare till beslutet eller inte? Att han framlade skälen för en negativ ståndpunkt visar inte att han höll på denna; det var hans plikt att överväga och uppta alla skäl. Vad man nu vet tyder närmast på att olika hänsyn gjorde honom vida mer benägen än partikollegerna att — om också liksom alla andra under stark olust — godta eftergiften. Han instämde icke i den av hr Möller och andra avgivna "reservationen", han tycks i samtal med borgerliga regeringsmedlemmar ha visat stor förståelse för deras uppfattning. Möjligen påverkades han härvid av monarken och av de antydningar om abdikation som denne ansågs ha gjort. Att han utnyttjade kungens uttalanden och särskilt det påstådda abdikationshotet inför riksdagsmän och andra lär stå utom tvivel; i viss mån sökte han — på svagare eller starkare skäl — täckning bakom monarken.

Hr Möller gav på en rad punkter en förmildrad och mer försönlig version av vad som förevarit än han gjort i den minnesskrift över P. A. Hansson som är debattens utgångspunkt. Men på en central punkt sökte han upprätthålla sin konstruktion. Socialdemokraterna hade, påstod han, givit vika för att icke regeringen skulle upplösas och efterträdas av en "eftergiftsregering" — detta uttryck ansåg hr Möller nu lämpligare än orden "en klart till sin anda tysksinnad regering". Om de socialdemokratiska statsråden vidhållit sitt motstånd, hade de enligt hr Möller "nödgets inge sina avskedsansökningar", och en ny på eftergifter eller åtminstone på den begärda eftergiften inställd regering skulle ha bildats.

Hur är detta påstående möjligt? Rimligen borde — såsom hr von Friesen i dagens ojämförligt klaraste anförande påpekade — socialdemokratin ha stannat i regeringsställning. Partiet hade parlamentarisk majoritet och det var dessutom

försäkrat om understöd av en minoritet inom folkpartiet. Både bondeförbundets och folkpartiets ledare deklarerade att dessa partier icke kunnat tänkas inträda i en minoritetsregering, allra minst med eftergiften som program. Ingen har antytt att högern varit villig att bilda en ren kampregering för att få det tyska kravet godtaget, och ingen tror väl att så skulle ha varit fallet. Varför skulle då socialdemokraterna lämna regeringsmakten? Och åt vem skulle de lämna den?

Rent principiellt är dessa frågor möjliga att besvara, men svaren visar den av hr Möller uppställda hypotesens egendomliga karaktär. Det kan sägas att socialdemokraterna, om de avvisade Tysklands krav, icke längre kunnat bevara samförståndet med andra partier; därför måste de falla eller vika. Men denna tankegång innebär att de borgerliga partierna, eller vissa av dem, var beredda att spränga regeringen och i strid mot riksdagens majoritet tillmötesgå Tyskland. Det är en beskyllning som hr Möller icke framställt, men som är den givna konsekvensen av hans ord. Som redan klargjorts är en sådan möjlighet likväl utesluten. Med all säkerhet hade de borgerliga, som nu tveksamt godtog transiteringstanken, böjt sig för riksdagens vilja och stannat i regeringen. Skillnaden hade helt enkelt blivit att minoriteten, icke majoriteten, fått ge efter. Tror någon att hr Bagge, Brams-torp eller Andersson tänkte sig en kampanj mot socialdemokratin under parollen: en tysk division bör få passera genom Sverige? Den kampanjen hade inte blivit framgångsrik.

Den andra frågan kan naturligtvis också rent teoretiskt besvaras. Kungen skulle ha bildat en utomparlamentarisk eftergiftsregering. En sådan aktion kan i ett parlamentariskt land likställas med en statskupp. Utan skynten av skäl för en sådan möjlighet kan den inte på allvar upptas till debatt. Men det är, väl att märka, närmast en sådan eventualitet som man måste utläsa ur hr Möllers artikel.

Slutsatsen kan inte bli mer än en: socialdemokraterna behövde 1941 inte böja sig för minoriteten. De gjorde det i alla fall. Hela talet om majoritet och minoritet blir därmed meningslöst. Hr Möllers antydningar i minnesskriften om P. A. Hansson var därför antingen otillåtligt slarvigt formulerade, eller också avsåg de att bilda underlaget för en myt, som sedan fallit sönder inför den offentliga debatten. Hr Möllers reträtt är tilltalande, men det är onödigt och skadligt att den icke blev mer fullständig. Myten är borta, men den övergavs inte utan försök till fortsatt dimbildning.

Slutligen: låt oss sluta med talet om att dessa frågor blott har "historiskt intresse", att de egentligen inte borde diskuteras. Då vi anser oss böra utge en rad utredningar rörande ämbetsmäns och privatpersoners uppträdande under kriget, då vi i detalj diskuterar underordnades anpassning och svagheter — då är det sannerligen också befogat att öppet tala om statsledningens handlande.